

УДК [37.011+37.017.4]:001.53(043)

О. І. ТИЩЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент
КЗ “Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти” Запорізької обласної ради

ДЕЯКІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

У статті висвітлено понятійний апарат громадянського виховання під час аналізу відношення основних понять педагогіки, а саме: освіти, навчання, виховання й соціалізації. Громадянське виховання визначено як цілеспрямований педагогічний вплив, спрямований на розвиток особистісних якостей учнів, який має на меті формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, соціальних моделей поведінки, здатностей до особистої самореалізації та участі в суспільних демократичних процесах.

Ключові слова: громадянин, патріотизм, загальнолюдські цінності, військово-патріотичне виховання.

Формування системи громадянського виховання особистості відбувається в умовах розвитку й переосмислення основних категорій педагогіки – навчання, виховання, розвитку шляхом упровадження принципів громадянсько-формульованого підходу в процесі виховання.

Сучасний процес педагогічного пошуку передбачає відмову від застарілих концепцій.

Такий активний науковий пошук як відображає неоднозначність процесів, що відбуваються в педагогічній теорії та практиці, так і свідчить про творчий науковий пошук, який створює сприятливі теоретико-практичні засади вдосконалення системи виховання громадянських якостей учнівської молоді.

У цих умовах постає необхідність вирішення на державному рівні найгостріших проблем, пов'язаних з вихованням патріотизму та формування національної свідомості населення України як основи консолідації суспільства й зміцнення держави.

Метою національно-патріотичного виховання є формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, любові до України, пошани до видатних українських історичних діячів, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків.

Патріотичне виховання містить соціальні, організаційні та інші аспекти. Головною складовою патріотичного виховання є формування в молоді любові до рідної країни, що мають здійснювати, насамперед, сім'я, безпосереднє соціальне оточення через передавання певних культурних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань. Значну увагу патріотичному вихованню молоді повинні приділяти органи державної влади, які здійснюють його переважно через формування готовності до захисту Батьківщини, поваги до чинного законодавства, української історії, видатних пам'яток культури. У суспільстві необхідно поширювати серед різних соціальних, вікових, освітніх, культурних верств населення украї-

нського народу ідею спільності історичної долі, переваг тісної співпраці й взаємодопомоги, безпосередньої залежності успішності кожного громадянина України від рівня єдності українського суспільства.

Питання формування громадянського виховання, взаємозв'язок основних категорій педагогіки (освіти, навчання, виховання, соціалізації) розглядали С. Гончаренко [2, с. 11], Лавриченко [3, с. 44], А. Мудрик [4, с. 37], М. Сметанський [5, с. 57], І. Харламов [6, с. 89].

Нові ідеї виховання ґрунтуються на гуманістичних принципах, що відображаються в появі нових понять, у яких закладено новий зміст виховання, а саме: педагогічна підтримка, педагогічний супровід, особистісний образ дитини, суб'єктивний досвід особистості; виховний простір, домінанти буття, якість буття, життєва виховна ситуація, подія як фактор виховання; інтелектуально-моральне поле колективу.

Мета статті – конкретизувати понятійний апарат громадянського виховання особистості, визначити поняття “виховання” і “навчання” в категоріальному апараті педагогіки, запропонувати умови формування громадянського виховання учнів.

Дослідники зазначають певну синонімічність понять “виховання” та “освіта”, зокрема у визначенні суті виховання в ширшому значенні. Воно включає навчання й формування в учнів духовних і моральних якостей. У процесі виховання в широкому розумінні та в системі освіти можна виокремити пізнавальний компонент, який забезпечує оволодіння учнями знаннями та здібностями світоглядного й морального характеру.

Н. Лавриченко зазначає “поняття “виховання”, як і поняття “освіта”, “навчання”, “учіння”, “передавання та освоєння соціального досвіду”, наголошує на суб'єктивному елементі онтогенезу, на його залежності від цілеспрямованої людської діяльності, яка цей процес забезпечує, відповідних застережень щодо смислів цих понять немає, тоді можливе фактичне їх ототожнення як між собою, так і з поняттями формування та розвитку особистості” [3, с. 34].

Навчальний процес покликаний забезпечити розвиток пізнавально-інтелектуальної сфери особистості, сприяє осмисленню базових світоглядних ідей та розширенню її уявлень, знань індивідуального досвіду.

Дослідники розглядають навчання й виховання як елементи єдиного педагогічного процесу. Навчання передбачає засвоєння знань, умінь і навичок, а виховання – цінностей, формування особистісного, суб'єктивного смислу елементів культурного досвіду.

Соціальні норми та цінності, які засвоюють учні в процесі виховання, на думку М. Сметанського [5, с. 69], підлягають негайному застосуванню у власній поведінці. Але в процесі навчання учні не завжди засвоюють істотні компоненти соціального досвіду. Виховання характеризують віддаленістю результатів. Ефективність виховання залежить від багатьох стихійних чинників і умов соціального середовища, процесу соціалізації, що впливають на розвиток особистості. Для формування в дітей національної гордості, самосвідомості, патріотизму, гуманізму, народності, інтернаціоналізму педагог радив застосо-

увати такі засоби: рідну мову, народну культуру та творчість, працю, родинне виховання, адже вони є джерелом народної мудрості та моралі.

Виховання громадянина має бути спрямованим передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. З патріотизмом органічно поєднується національна самосвідомість громадян, яка базується на національній ідентифікації: вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє; волю до праці на користь народу; уміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; систему вчинків, вмотивованих любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Перед суспільством постало завдання – формування громадянськості в учнів. У цьому виховання розуміють як цілеспрямоване управління процесом розвитку особистості, частиною процесу соціалізації, планомірним створенням умов для відносно цілеспрямованого розвитку й духовно-ціннісної орієнтації людини в процесі її соціалізації (А. Мудрик) [4, с. 81].

Навчання передбачає засвоєння знань, умінь і навичок, об'єктивних значень елементів культури. Виховання передбачає засвоєння цінностей, які забезпечують формування особистісного, суб'єктивного смислу того, що засвоюють під час навчання. Освіту розглядають як процес і результат цілеспрямованого, педагогічно організованого процесу соціалізації людини, що здійснюється в інтересах людини та суспільства.

Громадянські якості вихованців формуються в процесі власної життєдіяльності та залежать від тих відносин, які становлять цю діяльність. Відтак головним засобом виховання є організація життєдіяльності та відносин вихованців.

Молода особистість, з одного боку, є об'єктом виховання відносно мети виховної діяльності педагога, а з другого – свідомо та активна особистість є суб'єктом власної діяльності. Вихователю потрібно узгоджувати з нею спільну діяльність, співпрацювати й взаємодіяти.

Отже, у сучасному вихованні відбувається перехід від регулюючих функцій спеціальних педагогічних умов і вимог, системи виховних заходів і стихійного впровадження інноваційних форм діяльності до організації особистого соціального досвіду в процесі створення виховних ситуацій. Такі ситуації потребують від вихованця виявлення ставлення, відповідальну соціальну поведінку, формування особистого соціального досвіду.

Перед школою як соціальним інститутом постало завдання – виховання громадянськості особистості, громадян, які люблять свій народ, Україну, готові самовіддано захищати й розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову й соціальну державу. При цьому вони мають людську гідність, національну самосвідомість, гуманістичну мораль, знають свої права та свободи й уміють цивілізованим шляхом відстояти їх, дотримуючись законів та сприяючи громадянському миру та злагоді в суспільстві.

Складовою формування громадянської позиції школярів є військова підготовка у навчальних закладах. Військово-патріотичне виховання учнів у дусі постійної готовності до захисту своєї Батьківщини необхідно здійснювати систематично, цілеспрямовано й наполегливо.

Набуті в закладах освіти військові знання та навички визначатимуть рівень спроможності виконання конституційного обов'язку громадянином України щодо захисту своєї країни.

Надзвичайно зростає роль предмета “Захист Вітчизни” як складової військово-патріотичного виховання, спрямованої на підготовку юнаків у теоретичному, практичному, фізичному й психологічному плані до майбутньої військової діяльності. Військово-патріотичне виховання молоді повинно формувати почуття патріотизму, любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей; виховання громадянських почуттів і свідомості, поваги до Конституції тощо.

З вихованням патріотизму органічно поєднується національна самосвідомість громадян, яка базується на національній ідентифікації: вбирає в себе віру в духовні сили нації, її майбутнє; волю до праці на користь народу; уміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; систему вчинків, які мотивують любов, віра, воля, осмислення відповідальності перед своєю нацією.

Одним із головних показників громадянської зрілості є збереження української мови, ґрунтовне володіння нею.

Якщо вибір України пов'язаний з демократичними орієнтирами, то, виховуючи юних громадян, необхідно мати досить чітке уявлення про права людини, суть громадянського суспільства, його специфічні риси, закономірності розвитку. Усвідомлення цього є вирішальною умовою переходу на нову парадигму громадянського виховання та освіти

Важливою складовою змісту громадянського виховання є розвиток політичної культури. Вона включає належну політичну компетентність, знання про типи держав, політичне влаштування суспільства, політичні організації та інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему. Політична культура виявляється також у лояльному й водночас критично вимогливому ставленні людей до держави, її установ, органів влади, у здатності громадян брати участь у прийнятті рішень, які мають впливати на владу.

У нашому дослідженні громадянське виховання визначено як цілеспрямований педагогічний вплив, спрямований на розвиток особистісних якостей учнів з метою формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, соціально прийнятних моделей поведінки, набуття здатностей особистої самореалізації та участі в суспільних демократичних процесах.

Громадянське виховання, крім спрямованості на формування соціально важливих громадянських якостей особистості, має на меті вирішення інших завдань виховного процесу – успішну соціалізацію молодого покоління в сучасних умовах і саморозвиток особистості як суб'єкта діяльності.

Відповідно зміст громадянського виховання як багатоаспектне поняття реалізується комплексно, на всіх рівнях навчально-виховного процесу як наскрізна ідея, а саме: навчальні курси громадянської освіти; інтеграція елементів громадянознавчого змісту в шкільні предмети; наявність демократичного шкільного клімату; певним чином організована позашкільна

та позакласна роботи; участь вихованців у діяльності місцевих громадських організацій та місцевої спільноти.

Головним результатом громадянського виховання є соціальний досвід, який складається не лише з практичних навичок участі в суспільному житті, а й із рівня розвитку громадянських якостей особистості. До складу соціального досвіду, крім знань про суспільство, входять знання про різні види соціальної діяльності та способи їх здійснення, а також досвід творчості, емоційно-чуттєвих і орієнтаційно-ціннісних відносин.

Процес виховання акумулює весь спектр соціалізації людини, а також її міжособистісну взаємодію та інтеграцію в місцеву спільноту. Громадянське виховання передбачає залучення особистості до спеціально організованих соціальних обставин і відносин, що дають змогу засвоювати соціальний досвід і формувати індивідуальний спосіб його перетворення в процес розвитку. Отже, громадянське виховання, на нашу думку, забезпечує процес організованої соціалізації, успішну життєдіяльність особистості та її повноцінну інтеграцію в соціумі.

Громадянська соціалізація учнівської молоді – процес, що здійснюється не тільки в спеціально організованому середовищі, а й за його межами.

Важливою особливістю сучасного етапу є розвиток і реалізація громадянських компетентностей учнівської молоді, насамперед, на місцевому рівні, у місцевій громаді. Це передбачає залучення до справи громадянського виховання та здійснення відповідних програм різних учасників, представників різних соціальних верств на засадах міжсекторального партнерства. Такий виховний процес набуває якісно нових ознак і виходить за межі традиційного розвитку в навчальному закладі.

Висновки. Громадське виховання акумулює соціалізацію людини в процесі її міжособистісної взаємодії, у навчально-виховному процесі, позакласній діяльності навчального закладу, передбачає здійснення громадянсько-формульованого підходу в навчальний і позаурочний час, а також організацію громадянської діяльності учнівської молоді у школі та громаді. Особливостями виховання за сучасних умов, що відрізняють його з-поміж інших категорій педагогіки, є відсутність обов'язкової форми його реалізації, особлива роль особистості вчителя як координатора діяльності; діалогічність комунікації як необхідної умови її здійснення; різноманітні підходи до формування змісту та реалізації виховання згідно з індивідуальними та віковими особливостями школярів.

Виховний простір є багатовимірним і поліфункціональним утворенням умов, через які виявляється вплив усіх факторів виховання та інших чинників на процес становлення, розвитку та самореалізації особистості. Саме цей простір, де здійснюється процес виховання особистості, визначає його спрямованість і характер. У зв'язку з цим сфера виховного простору є ширшою, ніж система освіти, охоплюючи та об'єднуючи інтереси всіх суб'єктів суспільства – громадськості, влади, засобів масової інформації, громадських організацій і суспільних інституцій.

Список використаної літератури

1. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Лавриченко Н. Педагогічне осмислення проблем соціалізації шкільної молоді у Франції / Н. Лавриченко // Шлях освіти. – 2000. – № 4. – С. 20–23.
4. Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику / А. В. Мудрик. – Москва, 1997. – 252 с.
5. Сметанський М. Змістові характеристики виховання як педагогічної категорії / М. Сметанський // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 5–9.
6. Харламов И. Ф. Формирование личностных качеств в процессе воспитания / И. В. Харламов // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 52–59.

Стаття надійшла до редакції 23.02.2016.

Тищенко Е. И. Некоторые условия формирования гражданского воспитания учеников

В статье освещен понятийный аппарат гражданского воспитания при анализе взаимоотношения основных понятий педагогики, а именно: образования, обучения, воспитания и социализации. Гражданское воспитание определено как целенаправленное педагогическое воздействие, направленное на развитие личностных качеств учащихся, который осуществляется с целью формирования общечеловеческих ценностных ориентаций, социальных моделей поведения, способностей к личной самореализации и участия в общественных демократических процессах.

Ключевые слова: гражданин, патриотизм, общечеловеческие ценности, военно-патриотическое воспитание.

Tishenko E. The Condition Pupils' Upbringing of the Citizens' Position

Ukraine has proclaimed itself sovereign, independent, lawbased, democratic state. It means that our Motherland has refused the totalitarian regime with the absence of the freedom; violence as the means of suppression of free thinking and protest, the usurp by the state the civil functions, the penetration of the predominant ideology into the all spheres of life and began to build really opened democratic society of the moral lawbased culture of the citizens. Namely through the citizens' society a great deal of the West European and United States of America states have been developed.

The citizens' society – is the system of independent and sovereign from the state civil institutions and relations.

The formation of the lawbased, democratic state is possible only on the base of developed civil society, which forsecs the transformation of the citizens' consciousness, secures the conditions for the realization of human' rights, interests and groups. The rights, interests and demands of the groups and individuals are expressed and carried out through such institutes of the civil society as family, trade-unions, political parties, creative associations, cooperative society, social movements the amateur organs, school.

The choice of Ukraine is connected with democratic guiding line, so up brining the young citizens, is necessary to have the clear conception about the human rights, the essence of the citizens' society, its specific trails, the normality of its development. The realization of this is the main conception of the upbringing and education.

Taking into the consideration the aim of the article, its tasks are: – the determinations of the essence of the citizens' upbringing, the methods of upbringing in the educational establishments, the definitions of the subjects' quality, to draw the aspects of the organization of the raising of prestige of the military-patriotic upbringing, to find out with the help of the pedagogical factors what would help to reach this aim, to state the innovations, which are implemented in the educational establishments to work out the recommendations directing to the development of the citizens' upbringing.

Key words: citizen, patriotism, common human values, military patriotic upbringing.